

BİLİM KAFASI

Prof. Dr. Nermi UYGUR

G ünümüzde kol gezen bir yalnız var: bilimin kesin olduğu inancı bu. Matematik'ten Ekonomi'ye, Fizik'ten Psikoloji'ye, Biyoloji'den Sosyoloji'ye dek adı konusu ne olursa olsun, tüm bilimler kesinliğin ördüğü bir kale çok kişiye göre, "Bilim" deyince: her yönüyle sarsılmaz doğrular, tam güvenilir saptamalar geliyor hemen hemen herkesin aklına. Bazı bilimlerin uzaya yere, suya, havaya, geçmişe, geleceğe uzanan gücü, özellikle tarım, ulaşım, hekimlik, mühendislik alanlarına ilişkin uygulamalardan ötürü, hızla yaygınlaşıp pekiştikçe bilimdeki kesinliğe duyulan saygı da eşine benzerine hiçbir zaman rastlanmayan boyutlara varıyor. Nerde sallantı, bunalım başgösterse, orda bilimsel kesinliğin yardımına sığınmak herkesi saran bir alışkanlık artık. Öyle ki, yeyip içmede, gezip tozmada, yatıp kalkmada; insan - tanrı, insan - evren arası ilişkilerde; yönetim, askerlik, eğitim işlerinde ne yapıp yapıp herşeyi bilimsel kesinliklerle kotarmak istiyor tek tek kişiler, devletler, kuruluşlar, dernekler. Çağdaş yaşayışın, günümüz uygarlığının değişmez temel bilimsel kesinlik.

Adamakıllı aykırı görünecek ama, gerçekte bilim, bilimlerden hiçbirini kesin, olmuş bitmiş bir yapı değildir. Tam tersine: sürekli bir değişikliktir bilimi varedip ayakta tutan. Bilimi oluşturan kavramlar, önermeler, açıklamalar, kuramlar, yöntemler durmadan yeni yeni kılıklara bürünür. Bilimdeki her anlatım, her gereç, her temelleme sonsuz bir onarım içindedir. Gerçi bilim bilgi üretir, "bilimsel doğru"lardır bunlar. Ne var ki, hangisi olursa olsun, bu doğrulardan bir tekinin bile salt, değişmez, şaşmaz, dokunulmaz, tartışılmaz bir gücü **yoktur**. Olmıyacaktır, olamaz; bilimin öz işleyişine aykırıdır böyle birşey. Bilim, özellikle çağdaş bilim, tüm öğeleriyle koskoca bir varsayımdır. Bilimde "doğru" nitelemesiyle öne sürülen her "doğru", **kesin doğru değil, varsayımsal doğrudur**. Başka türlü dendidikte: yalnız olduğu henüz kesinlikle belgelenmemiş olan saptamalarıdır bunlar. Her bilimin kendine özgü sorun, konu, anlatım, yöneliş olanakları uyarınca ince deneylerden, yantutmaz tartışmalardan, serinkanlı akılıyürütmelerden geçirdikten sonra gene de "yalnız" diyemediği saptamalarıdır bunlar. Ancak bu, sözü edilen bilimlerin, mantıkça, "kesin" bir yapıya bürünmüş oldukları anlamına gelmez. Demek ki, birtakım **koşullardan ötürü** "doğru bilgi"lerin alanı gözüyle bakmak gerekir

bilimlere. Bilimlerden bir öbek, özellikle Matematik, dayandığı birtakım başlangıç temellerinden dolayı sağlamdır; oysa bu başlangıçların olsa olsa seçimsel, uzlaşımsal bir güvenilirliği vardır; hiçbirinin kesinlikle bir alıp vereceği olmadığı için, gerektiğinde, taşdıkları üstkatlarla birlikte bırakılabilirler. Bilimlerin geri kalan büyük öbeği ise, yalnız çıkma olasılığını süreklilikle içinde taşır. Buna göre, tüm bilimi "kesin" yaftasıyla bezemek, mantıkça hiç de uygun bir davranış değildir.

İlk bakışta, insanı çileden çıkaran bir durum bu. Basmakalıp geçer-akçelerden başka bir kültür varlığı tanımayanların iyiden iyiye rahatı kaçacak. Öfkeli, parlayıcı meydan okumaların ortalığı kaplayacağından hiç kuşkunuz olmasın: Düpedüz hak yemek bu! Bilim düşmanlarının yeni bir oyunu. Bilimden kesinliği esirgemeye yeltenmek, "bilime güvenmeyin" demekten başka ne ki? Bilime güvenmeyeceğiz de neye güveneceğiz peki? Boşyere bilimi aşağısamıya çalışanlar dünü aydınlatan, bugünü yoğuran, yarını önceden biçimleyen birbirinden parlak bilim başarıları karşısında utanmıyacaklar mı peki? Gülünç olmak istemiyen herkesin, yol yakinken aklını başına devşirip bilimi bilim yapan bir özellik olarak, kesinliği sallantsızca evetlemesi gerekir, hepsi bu!

Çatmaya, saldırmaya, öfkeye, üzüntüye hiç mi hiç gerek yok aslında. **Herkes** aklını başına devşirmeli, doğru. Gelgörü ki çığlıkla yandaş toplamak, gürültü patırdıyla insan sindirmek için değil, gerçekliğin olduğu gibi ortaya çıkmasını istiyorsak, genellikle bilimin durumunu, bu durumun yolaçtığı belirgin sonuçları apayık bir sağduyuyla izlemek zorundayız: Bilim vargıllarında kesinlik yok diye güvenilirlik de yok sanmak, tümüyle bilimin işleyişini çarpıtmaktan başka birşey değil. "Güvenilir bilgi"yi "kesin bilgi"yle eşdeğer saymak için, mantıkça bir zorunluluk gösterilemez: kesin olmayan, **gene de** güvenilen tümen tümen bilgi var. Örnek mi, işte bilim bilgileri: Aslında bilimi bilim kılan da budur. Kesin olmayı istemez ki bilim, kesin olmadığı için gözden düşsün. Bilimi sözümona kurtarmak için bilimin ille de kesin olduğunu savunmaya kalkışmak, en önemli bakımlardan bilime ters düşmekten başka birşey değildir.

Aslında **sürekli bir araştırma** bilim; sorularına sınır, buluşlarına durak yoktur. Dışardan pekçok kişinin sözünü ettiği kesinlikse, araştırmanın bitimi anlamına gelir: Bir bilgiyi "kesin!" diye kesip atmak, "ne sorulacak soru, ne bulunacak buluş kaldı!" anlamına gelir. Buysa bilim olarak bilimin sonu demektir. "Bilim"e güç ve değer kazandırdığı sanılan sözümona "kesin"lik nitelemesi, "bilim"e birşey katmak şöyle dursun, araştırmaya çelişik olduğu için, bilimi

ortadan kaldırır. Kendi mantığı gereği son'suz bir evrimdir bilim. Duralar gibi olsa bile, hızı azalsa bile tükenmez bir akıştır. "Bu, budur, Matematik böyle diyor!"; "Fizik bu konudaki son sözü söyledi, ötesi yok!"; "Ekonomi gereğince, bu yüzde yüz böyledir!" çeşidinden savlar, kim öne sürerse sürsün, bilim akışına sırt çevirmenin belirgin bir göstergesidir. Hiçbir araştırmasına kesin olma hakkı tanımadığı için aralıksız bir ilerlemeye yönelmiştir bilim.

Ülkesel - bölgesel tarih ve coğrafya koşulları, toplumsal - yönetsel ekonomi ve politika düzenleri ne olursa olsun, birkaç yüzyıldan beri yeryüzünün her köşebucağı, söverek överek de olsa, yakılarak böbürlenerek de olsa, bir bilim uygarlığına bürünmüş bulunuyor. Özellikle günümüzde, nereye bakarsanız bakın, doğayı, geçimi, sağlığı, evi, sokağı, kısaca herşeyi bilim açısından, bilimle ilişki kurarak, bilimsel yöntemler uyarınca, bilimsel verilerden yararlanarak çekip çevirme çabasıyla karşılaşmaktayız. Daha önceleri de bilim ve tekniğe yaşamının değişik alanlarında değişik bir önemle sarılanlar çıktıysa da, insanlık hiçbir zaman günümüzü belirleyen böylesi bir yorgunluk, tutarlık ve genişlikle bir bilim uygarlığında yaşamamıştır. Tüm varlığı-mıza olanca damgasını vuran bu uygarlık biçimini ne denli yakından kavrasak yeridir. Bu kavrayıştaki her eksik gedik, her bozuk çarpık, amaçlarımız araçlarımızla, dostluklarımız, düşmanlıklarımızla, mutluluklarımız mutsuzluklarımızla yaşama üslubumuzu içten etkileyecektir.

Bilim uygarlığını kesin bilgiler uygarlığı olarak yorumlayıp kavramak, yanımların belki de en zararlısıdır. Böylesi yorumların en çok yıkıma uğratabileceği ülkelerse, bilim uygarlığında sağlam ve değerli bir yer bulmaya çalışan, herşeyini bu doğrultuda geliştirmeye çalışan toplumlar, ülkelerdir. Hangi alana ilişkin olursa olsun, bir kez dört elle sarıldıkları bilgilere kesin gözle baktıkları için, bilimin o yaratıcı, o sürekli üretkenliğini zamanla görmeyen ya da görmemezlikten gelirler. Bu yüzden de bilimlerde, bilimsel akış gereği, kimi irili ufaklı kimi köklü değişmeler, devrimler ortaya çıkınca, bu tür toplumlar geride kalırlar apaçık. Giderek, yaşamının toplumsal patlamalara yolaçan zorlamaları, olsa olsa güvensiz, uyuşuk, şaşkın, çökkün birtakım ayarlamalara iteler ki, bunlarla bilimsel uygarlığın ancak kıyı-bucağında bir barınma olanağı elde edilebilir. Bilim uygarlığı açısından bakınca böylesi ülkeler çokça kendi kendilerine biçtikleri bir yaşayışa katlanırlar ergeç: Kapalı toplum, güdük yönetim, kısır eğitim, kurak edebiyat, tıkanık felsefe, yavan sanat, eskimiş ekonomi, ezberci teknik - bu tür bir yaşayışın birkaç kesitine yakışan nitelemelerden işte birkaçı. Böylece bilimi kesinlikte

dondurmak isteyen her yorum, **çağdaş bilim uygarlığının dışına** iter insanı.

Bilimi, kesin gözle baktıkları birtakım vargıların toplamı diye anlayanlar, bilim adına bu vargılara sınıksız tutunmaya çalışanlar, çok geçmeden bilimsellik ile ilgilerini kesmek zorunda kalırlar. Bu durumun bilincine erişmeseler, gizlemeye kalkışsalar da böyledir bu. Bu bağlamda önemli bir gerçeği aklıdan çıkarmamak gerekir: Bilim yalnızca birtakım vargılar değildir; bilimi bilim yapan, tüm bilimsel vargıları var eden **bilim kafası**'dır - insandır, insana özgü yaratıcılıktır; soran, arayan, araştıran, deneyen, denetleyen; sonra bütün bu başarılarını yeniden, sonra gene yeniden ele alan; onaran, düzelten; daha sonra yeni yeni atılımlara yönelen; bunu hep böyle sürdürüp giden insanıdır. Bu etkenliklerin tümüne birden **açık düşünme** diyebiliriz. Şöyle ki, bilimde açık düşünme, durmayı, katılaşmayı önleyen, bilimi durmadan yenileştirip iten güçtür. Bilim kafası, düşünmeyi hiçbir zaman kapamayan, bu uğurda hiçbir emeği esirgemeyen kafadır. Bilimdeki rasgele bir düzeye çakılıp kalmıyan, **açık düşünceye** özenle bakım gösteren bir uygarlıktır bilim uygarlığı.

Şimdi: tek tek insanlardan tutun da, ne ad verilirse verilsin çeşitli insan - öbeklerine dek, aklını kullanan her bireyin, her birimin apaydınlık şu soruyu sorması kaçınılmaz bir görevdir: Nasıl bir uygarlıkta yaşamak istiyorum - bilimin yoğun olduğu bir uygarlıkta mı, yoksa başka türlü bir çerçeve içinde mi? Bu soruyu, kendini kandırmadan, çağdaş bilim uygarlığından yana bir yaklaşımla karşılayanların, sözümona rahat kesinlikleri de katın, tüm sonuçlarıyla birlikte, vazgeçilmez bir yaşama üslubu olarak, açık düşünceyi seçtikleri ortadadır.

Böyle bir seçimin de insan varlığına ilişkin tüm güçlükleri (kesinlikçilerin kulakları çınlasın) "kesinlikle" sona erdireceğini sanmak gülünçtür. Nerde bilim kafası, çağdaş bilim uygarlığı gerçekten benimsenirse, orda: bilimin insanları her zaman mutlu kılmadığı; uygarlığın hep rahat bir dōşek sayılmadığı; çağdaş olmanın insan olmaya ilişkin güçlükleri baştan aşağı kolaylaştırmadığı; bilim uygarlığının, sanat, edebiyat, felsefe gibi uygarlığın öbür öğeleriyle dengelenmedikçe tedirginliklerin sonu olmadığı hiç mi hiç unutulmamalıdır. Ne var ki bunun için, her zaman, her yerde, her derde çare olmadığı bilirse de, açık düşüncenin **işbaşında** olması gerekir.

Bilim kafası insana ilişkin her güçlüğün sonu değilse bile, bu güçlüklere ilişkin pek çok başarılı çözüm denemesinin sağlam bir başlangıcıdır. Kesinlik türünden bir aşırılıkla sağduyuyu elden kaçırmak istemedikçe, bu başlangıcın, insan için eşsiz bir değeri olduğu apaçık ortadadır.